

Гончаренко Влада Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

У класичному римському праві відповідальність боржника за невиконання договірних зобов'язань визначалася об'єктивно: обов'язок відшкодувати збиток наступав без з'ясування причин невиконання зобов'язання, тобто незалежно від того, чи мала місце вина боржника або діяла непереборна сила. Пізніше принципи об'єктивної відповідальності були замінені принципами суб'єктивної відповідальності боржника. Якщо боржник не був винен у невиконанні договірних зобов'язань, тобто подбав про взяті на себе зобов'язання, він звільнявся від відповідальності. У таких випадках невиконання зобов'язань приписувалося діям непереборних сил (*vis major*). Під ними розумілися всі непередбачувані і недоступні передбаченню обставини, наслідки яких неможливо було усунути, навіть якщо б їх можна було передбачити [1, с. 213].

Випадок за римським правом поділявся на простий випадок (*casus minor*) та непереборну силу або форс-мажор (*casus major* або *vis major*). Форс-мажор (*vis major*) та простий випадок (*casus*) визнавалися за римським приватним правом у якості підстав звільнення від відповідальності. Казус означав або загибель речі, або іншу неможливість виконання за відсутності вини боржника. До форс-мажору належали непередбачувані, стихійні та такі, що неможливо усунути сили природи, які призвели до неможливості виконання зобов'язання та звільняли боржника від відповідальності [2, с. 364].

Слід зазначити, що поряд із основним принципом суб'єктивної відповідальності боржника у римському праві продовжував діяти у відношенні ряду зобов'язань і принцип об'єктивної відповідальності. Ця відповідальність називалася *custodia* і застосовувалася у договорах про послуги, договорах між судновласниками, утримувачами постійних дворів, деяких договорах оренди. У названих випадках відповідальність боржника наставала навіть за випадок. Однак, у романістичній літературі питання відповідальності без вини за римським правом є спірним. Зокрема, аналіз титулу IX книги 4 Дигестів щодо позовів проти корабельників та власників готелів і постійних дворів свідчить, що всупереч загальноприйнятій точці зору, деліктна відповідальність корабельників, господарів готелів та постійних дворів виникала незалежно від вини. У титулі V книги 47 Дигестів

йдеться не про відповідальність без вини, а про відповідальність за дії третіх осіб (службового персоналу корабля чи готелю та постійних постояльців готелю).

Особливий інтерес представляє положення римського права про те, що відповідальність за умисне невиконання зобов'язання настає завжди. Це правило носило імперативний примусовий характер і не могло бути усунуто попередньою угодою сторін. Воно було описане в Дигестах Юстиніана наступним чином: «На думку Цельса, є недійсною попередня угода про усунення відповідальності за умисел» [3, с. 138]. Це правило було сформульовано не випадково, а з огляду на те, що сторони при укладенні договору стали формулювати застереження про усунення від відповідальності. Таким чином, в римському праві існувало як законодавче регулювання звільнення від відповідальності внаслідок настання обставин непереборної сили, так і договірна практика формулювання застережень про звільнення від відповідальності. Причому правом заборонялося укладати попередні угоди про звільнення від відповідальності за умисне порушення зобов'язання.

Внаслідок рецепції римського приватного права у континентальних системах права було закріплено положення про звільнення від відповідальності боржника внаслідок дії обставин непереборної сили або випадку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пухан И., Поленак-Акимовская М. Римское право / И.Пухан, М.Поленак-Акимовская / Пер. с македон. В.А. Томсинова, Ю.В. Филиппова / Под ред. В.А. Томсинова. – М. : Зерцало, 1999.
2. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник / О.А Підпригора, Є.О. Харитонов. – К. : Юрінком Інтер, 2003.
3. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М. : Зерцало, 1997.